

Bukott angyalok

De hát hogy lehet a határozottból eljutni a meghatározhatatlanba? Tocseknek erre majdnem egy évtizedig volt szüksége, elvégre a meghatározhatatlan annyit jelenthet, hogy a cél halványul el, jobban mondva, a cél, mely világos volt számára, céltalanná válik. De 1945 őszén minderről szó sem volt, a cél az új világ volt. Szeptemberben néhány napot a Magas-Tátrában töltött, és Janákot kísérte el. Janák szabadságot vett ki, és őt meghívta magával, amit ő mérsékelt örömmel fogadott. Pozsonyt nehezen szokta meg, túlságosan német város volt, a kisalföldi falucskát, mely a szülőfaluja volt, unalmasnak találta. A Táttra alatt, a rengeteg luc- és erdei fenyőerdőben még sohasem járt, úgy volt vele, mint az Alpokkal nemrég. Még idegenebbül szemlélte, mint Pozsonyt. Elgondolkodott rajta, hogy hol szeretne élni. És ez nem is volt olyan könnyű feladat.

A Csorba-tónál szálltak meg egy kisebb panzióban, külön szobában Janák és külön szobában Tocsek. A tulaj szidta a németeket, mert a németek szidása olyan volt, mint a poloskák szidása. No, hát a poloskáktól megszabadultunk – közölte a tulaj –, elvégre a németek sosem tettek jót a szlovákoknak, még előbb-utóbb rabszolgasorba taszítottak bennünket. Jó, hogy kifüstöltük innen. Tocsek lapított, Janák pedig bólogatott. Leszállt az este, a köd másnap délig kitartott. Már délután egy óra volt, amikor a nap sugarai áttörték a ködfátylat. Egyszer, talán a második napon, olyan esemény történt, amely zavarba hozta Tocseket. Este volt, a tulaj és Janák talán túl sokat ittak. Egy évvel ezelőtt itt, a tulaj házában, bekerítettek néhány németet, akik a fáskamrában húzódtak meg. Reménytelen volt a helyzetük. Janákék vagy húszan lehettek, a németek pedig hárman. Végül megadták magukat. Szépen elősomfordáltak a fáskamrából és fősorakoztak a kamra külső oldalán. Szeptember volt, meglehetősen meleg. Janák adta ki a parancsot, hárman lőttek, többek közt Janák is. Addig lőttek, amíg a töltények teljesen elfogytak. Janák még most is büszke volt rá.

– Emlékszel? Az egyik fritznek kifordult a bele – mondta, és röhögött.

– Hát persze hogy emlékszem – nevetgélt a tulaj. – Az ilyesmit nem lehet elfelejteni. Az úgy megmarad az ember emlékezetében, mintha a tűz égette volna meg az embert.

– Hát igen. A halálig megmarad – tette hozzá Janák.

Ekkor vették észre, hogy Tocsek is jelen van. Bár lefeküdt, nem tudott elaludni, sőt, a német katona halálára még ki is nyitotta a szemét. Janák kapott észbe elsőnek.

– Hát ilyen a háború – mondta csendesen.

Persze 1945 ősze volt, még alig ért véget a háború, az emberek többségének fogalma sem volt róla, hogy mi következik ezután a békének nevezett korszakban: vajon újabb

skizofrénia, amihez már hozzászoktak, vagy csendes kimúlása mindennek, ami maradi. Tocsek az utóbbira esküdött: ami maradi, annak pusztulnia kell. Tizennyolc éves volt, és most, hogy a háborút szerencsésen túlélte, egy láthatatlan piros vonalat húzott magában. Janákra bízta magát. Az csak évek múltán erősödött fel benne, hogy nem volt egy szerencsés húzás. Janáknak az volt a szerencsés tulajdonsága, hogy öt perc alatt bizalmába fogadta az olyan tapasztalatlan gyereket, mint Tocsek volt akkoriban. Megnyerő volt és közvetlen. Márpedig a tizennyolc éves fiatalembernek éppen ez hiányzott: apa helyett az apja lett. És Janák ugye ki is használta ezt. Tocsek nem utálta a valódi apját, csupán kiismerhetetlennek tartotta. Janák viszont úgy tett, mintha a partnere volna. Hogy a fritznek kifordult a bele, hát istenem, ilyen a háború. Janák tüzelt először, és Janák életben maradt. Ilyen egyszerű ez az egész. Itt nincs idő gondolkodni. Aki hamarabb kap észbe, életben marad. Tocsek azonban tudta, hogy mégsem ilyen egyszerű az egész, csupán jó mélyre elásta magában, mert igenis azt hitte, hogy új világ jön, nem érdemes lacafacázni. Egyetértett Janákkal, de ebben a nagy egyetértésben volt valami keserű íz... Talán ha nem fordul a bele ki? Talán, ha nem röhög, csak csöndben megállapítja, hogy neki állt a szerencse, és a fritz halott... Talán.

A tiszta tapasztalatlanságon túl volt valami idealizmus Tocsek viselkedésében, legalábbis így látta jóval később. Idealizmus, melytől éppen nem látja, amit a vak is lát. Hogy Janákot többre tartotta, mint amennyit valójában ért. Na, nem istenítette, de bizonyos tulajdonságait - tehát a következetességét, a helyzetfelismerését, a „logikáját” – úgy tekintette mint egy példát, amilyennek ő szeretett volna lenni. A szeretett volna lenni azt jelentette, hogy előbb-utóbb ő is ilyen lesz. Az őszi köd felszálltával bebarangolták a közeli erdőt. Leginkább délután, ha nem esett az eső. Nagydarab sziklák között másztak hegynek fölfelé és hegynek lefelé. Tocsek biztosan eltévedt volna, de Janák úgy ismerte a vidéket, mint ha itt született volna, és nem a Zólyom melletti falucskában. Olykor tényleg elkapta őket az eső. Nem volt más megoldás csak a fenyőfa alatt várni a hirtelen lezúduló csapadék elmúlását. De amilyen gyorsan jött az eső, ugyanolyan gyorsan távozott. Csak a nagydarab sziklák csúsztak – egyszer el is esett Tocsek és véresre horzsolta a térdét. Janák minden alkalommal gombát szedett. Már-már az a gyanúja támadt Tocseknek, hogy Janák behunyta szemmel is megállapítja, hogy ehető-e a gomba vagy mérgező. Azokon a helyeken is látott gombát, amelyeken Tocsek szeme félresiklott. Minden második este pörkölt gomba volt a vacsora. Egyszer Tocsek meg is kérdezte:

– Mindennel ilyen tisztában vagy? Mármint a gombára gondolok. Egy másodpercre sem jut eszedbe, hogy a kommunista eszmében kételkedj? Mindig csak a jó gombát válogatod ki. A mérges gombát már a látványából megismered?

Janák elnevette magát.

– Na, mit gondolsz?

– Én semmit. Túl magabiztos vagy. Ez nekem rendkívül szimpatikus. Az, hogy nincs benned kétség, sem alázat.

– Ez is a háború következménye. Kétségekkel nem lehet hadat viselni, mert előbb-utóbb lefegyvereznek a kétségek. Egy új világért harcolok, nem lehet kétségem afelől, hogy ez az új világ el is jön. Ha kétségeim támadnának, nos, ez egy értelmiségi duma. A lefegyverzés dumája... Ami pedig a gombázást illeti, hát az nagyon egyszerű. Már gyerekkoromban megtanultam, hogy melyek az ehető gombák és az ehetetlenek. Úgy, mint az ábécét, vagy azt, hogy kétszer kettő az négy. Már tízéves koromban gombaszakértő voltam.

Tocsek különös dolgot tapasztalt: Janáknak megvolt az ereje, hogy nyugodtan, fellengzős részletek nélkül beszéljen a tapasztalatairól, és nem valamiféle büszke kivagyisággal, hogy lám, ez vagyok én, ki a különb nálam.

– Tudod, az én apám tanító. De tulajdonképpen egy paraszt. Egy nagy, öntelt és kivagyis paraszt. Sosem tudtam közelébe jutni.

– Hát igen. Ez előfordul – mondta Janák olyan hangsúllyal, hogy ismeri a helyzetet.

– Sokkal jobb lenne, ha te lennél az apám.

Látta, hogy Janák meghökken, mintha váratlanul egy bomba robbant volna a távolban, de az a bomba megremegtette volna az ablakokat. Nem is szólt egynéhány másodpercig. Aztán azt felelte, némileg ügyetlenkedve:

– Hogyan lehetnék az apád. Ne butáskodj! Túl rövid ideig ismerjük egymást, ráadásul abszolút más vagyok. Közöttünk nincs minimális egybeesés sem.

– Hát persze, még gyerek vagyok – sértődött meg Töcsek.

– Nem is annyira gyerek, mint inkább az, hogy túlságosan ragaszkodsz a gyerekkori elképzeléseidhez. A világ nem olyan, amilyennek te hiszed.

– Mit hiszek? – kérdezte még mindig sértve.

– A világ sokkal, de sokkal rosszabb, mint ahogy te fölkészülve érzed magad a fogadására – magyarázta meg neki. – Sok csalódás ér majd. Én tudom, te még nem tudod.

Töcsek úgy látta, hogy ha nem is volt értékes, de érdekes beszélgetés volt, melynek utólag több tanulságát is levonta. Janáknak afféle „kisöccse” volt – no, nem a valóságban, hanem a képzeletben. De a képzelet olykor a valóság ruháit veszi föl, mint a délibáb. Töcsek leszállt a fellegekből a valóságba, holott a valóság, úgy istenigazából, jóval keserűbb volt, mint gondolta. Tulajdonképpen Janák lenézi őt, a „kisöccse” csak amolyan Töcsektől használt fügefalevél volt, amely elfedte Janák lenézését. Janákot hősként tisztelték, Töcseket viszont gyerekként, ami óriási különbség. Az „én tudom, amit te nem tudsz” rosszat sejtetett. Töcsek rózsaszínűnek látta a világot, Janák viszont reálisnak, és ez a realitás a jónak és a gonosznak egyfajta különös egyvelegét adta. Az, hogy milyen ez a különös egyveleg, csak fokozatosan, évek hosszú során jött rá.

De most 1945 ősze volt, joggal látta Töcsek rózsaszínűnek a világot. Egyszerű volt a világ, mint egy kétdimenziós ábra tele muskátlival. Ő tizennyolc éves volt, és soha nem volt ilyen szabad, mint most. Vagy nem is a szabadság volt...? Csupán könnyűség volt, egyfajta lebegés, melyet szabadságnak fogalmazott, holott a szabadság felelősséggel is jár, de éppen a felelősség hiánya volt az, ami a szabadság illúzióját kelthette. 1945 szeptember végére járt az idő, és ez a könnyűség már soha nem jött vissza. Szabadnak érezte magát, mert azt hihette, hogy kezében van a sorsa, és jó pár esztendő telt el azzal, hogy rájött, nemhogy nem volt kezében a sorsa, de kiszolgáltatta magát egy ideának, ami, természetesen sohasem jött el. Az idea maradt – valahol a felhőkben, vagy pontosabban, az ő fantáziájában. Egyszer egy csípős délutánon a Csorba-tó feletti erdőben, gombászás közben, Janák váratlanul megkérdezte:

– Na, a nővérednek nincs honvágya?

Töcsek kérdő pillantása Janákot, úgy látszik, jól szórakoztatta. Töcsek sosem beszélt a nővéréről. Egyrészt tizenkét évvel idősebb volt nála, másrészt egy német főhadnagyhoz ment feleségül, és negyvenöt tavaszán elhagyta az országot. Azóta semmi hír felőle.

– Honnan tudod, hogy egy nővérem van?

– Lenyomoztam – felelte Töcsek. – Mi mindent lenyomozunk.

– Ki az a mi?

Janák bosszankodva felelt.

– Igazán hülye vagy, Töcsek, vagy csak annak tetteted magad. Mikor nősz fel?

– Fogalmam sincs róla. És nem is érdekel a nővérem. Túlságosan nagy a korkülönbség köztünk – felelte őszintén Töcsek, de sejtette, hogy Janák szándékosan hozta fel ezt a témát. Nem tudta, hogy hová fog kilyukadni. Janákról úgy tetszett, hogy élvezte ezt a helyzetet.

– Nos, a „kémeim” azt jelentették, hogy a nővéred, Erzs, ugye, nos, hogy a nővéred jól van, és esze ágában sincs visszajönni. A férje sem esett fogságba. Frankfurtban élnek, ott kapott ideiglenesen munkát a férje... Hát kár, ez egy kicsi rossz pont a karriered szempontjából, de ne félj, elintézem, hogy ne bántsanak miatta.

– Mi az, hogy a kémeid? Neked vannak kémeid?

Janák elnevette magát.

– Képletesen értem.

– Nekem semmi közöm az Erzsihez. Erzs egy másik világ. A nővérem, de tizenkét évvel idősebb. Mit kezdjek egy tizenkét évvel idősebb nővérrel?

– Majd megmondom odafönt. Minden rendben lesz, ne félj.

– Mi az, hogy odafönt?

Janák azt mondta, hogy a realitás az kétségtelenül a reálisan létező dolgok közül van, de a realitás másodjára azt jelenti, hogy a realitás eltakarítja önmagát, ha a helyzet úgy kívánja.

– Ezt nem értem.

– Még sok mindent nem értesz – mondta Janák.

Ha más nem, hát ez elgondolkoztatta volna Tocseket, de tizennyolc évesen és ideákkal a fejében, egészen másképp gondolkozik az ember, mint amikor felnőtt már, és az ideáktól is megszabadult. Erzsi felnőtt nő volt már, amikor Tocsek az iskolát kezdte. És harmincéves volt, amikor a német katona megszőktette. Már vénlány volt, és tulajdonképpen először volt szerelmes. A német katona (Kurtnak hívták) elég szemrevaló legény volt, két évvel fiatalabb Erzsínél. Hirtelenszőke volt, és amolyan bazsarózsakéjú. A r-t nem egészen mondta ki, valahonnan Frankfurt mellől származott, és az apja, állítólag, egy gazdag paraszt volt. Tocseket gyakran ugratta, meztelen nőkről beszélt és bordélyokról, és közben jót nevetett, míg Erzsik gyerekeknek vette, ha egyáltalán szóba állt vele. Szóval nem jó emlékek fűttek Erzsihez és Kurthoz, és igyekezett elfeledkezni róluk, míg nem Janák elő hozta a létezésüket. A „lennyomozta” szó inkább fölháborította Tocseket, elvégre a múltjában turkált, és ehhez nem volt joga csak neki, Tocseknek. És volt még egy sanda gyanú, nevezetesen az, hogy a látszat ellenére, nem bízott benne. Ez pedig fájt. Az a bizalmas kapcsolat, ami Janákhoz fűzte, nem teljesen talált viszonzásra. Ezt meg is mondta Janáknak. Janák csóválta a fejét, nem tetszett neki a dolog. De előbb-utóbb fölébredt benne a felsőbbrendűségi érzés, amit ő, harmincvalahány éves ember a tizennyolc éves gyerekekkel szemben érez. Azt mondta:

– Ne higgy a csalónak, mert a csaló úgy hiteti el veled a rosszat, hogy az jónak fog mutatkozni az első pillanatban!

Tocsek félreértette és fölháborodott.

– De én nem vagyok csaló!

Janák elmosolyodott.

– Persze, hogy nem vagy csaló. Nem is erre gondoltam. De az eszme önmagában még nem biztosíték, hogy valóra váljék. Ahhoz, hogy úgy mondjam, nyomozni kell. Mindent meg kell tudnod arról, hogy aztán a haverodat a legjobb barátodnak nevezd. Az eszme és a gyakorlat kéz a kézben jár. Vagy vedd a sakkot. Tudsz sakkozni, nem?

– Egy kicsit.

– Nos, a sakkban sincs ez másképp. Csakis olyan lépést tehetsz, hogy a figurád védve legyen. A védtelen figurát könnyen kiütik... Szóval nyomoztam utánad. Ez nem barátság vagy nem barátság kérdése. A legjobb barátod is lehet áruló. Nem föltétlenül, de ha a helyzet úgy hozza, a legjobb barátod is meginog. Biztos akarok benne lenni, hogy benned megbízhatom.

– Aha – mondta a még mindig sértett Tocsek. – Szóval a barátság sem örök.

Janák elkomolyodott.

– Semmi sem örök.

– Szóval gyanús vagyok?

– Nem. Te még tizennyolc éves vagy, és a barátság tizennyolc éves korban még örök.

– És tizenkilenc éves korban? Vagy húszéves korban?

Janák újra elmosolyodott.

– Majd meglátjuk – mondta.

De volt még egy példa, csak Tocseknek hályog volt a szemén. Jobban mondva, ez a hályog nem engedte pontosan látni azt, amit a szeme látott, és az érzékelés híján összerosódott a látvány és a következtetés. Így mondta Tocsek önironikusan: a látványnak és a következtetésnek annyi köze sem volt egymáshoz, mint szentimentális filmnek a legkeményebb valóságához. Egyszerűen nem akarta tudomásul venni, hogy az ideáknak egy másik, sötétebb oldala is van. Pedig a legelső alkalommal valami belső riasztást érzett, valamit, ami még a gyerekkorából maradt, és a jó, illetve a rossz megkülönböztetésére szolgált. Ez a gyerekkorából való valami belülről csöngetett, mint a riasztó.

Janáknak egy másik arca is volt. Ezt akkor fedezte föl, amikor először járt Veselka a Csorba-tói házban, a második hét elején. Janák néha esténként elment a faluba, és csak reggel jött vissza, kialvatlanul és morcosan. Tocsek kérdésére, hogy hová csavargott éjszaka, csak röviden felelt: „Egy barátomat látogattam meg.” Tocseknek beindult a fantáziája – Janák és Veselka együtt hóban és sárban, völgyben és hegytetőn, mint két elnyűhetetlen barát, mint egyiket a másikáért feláldozó szent, mint amire örökké emlékeznek majd vénkorukban is. A második hét elején, amikor Veselkát megismerte, alig leplezte csalódását. Egy ócska paraszt volt, egy örökké részeges ember, akiből minden hiányzik, ami a felkelést naggyá tet-

te. „Ki ez?” – kérdezte Tocsekre mutatva. „A titkárom” – mondta Janák, és akkor felszabdult Veselkában a röhögés. Közönségesen és durván röhögött, ahogy a háborúban röhög az ember, és mondjuk, nem egy viccen a vagy egy kabarétréfán. Tocsek is röhögött, de az ő röhögése kényszeredett volt, olyasmi, mint aki égre-földre egy doboz gyufát keres, és végre megtalálja, kinyitja, de a gyufáskatulya üres. „Szóval a titkárod?” – mondta Veselka. – „Hát ez remek. Ilyen jópofa dolgot még nem hallottam.” Tocsek végig sértődött, valószínűleg el is pirult. Inkább kiment a nagy fekete éjszakába és sétált egyet a ház körül. Vagy húsz percig maradt kinn, hideg volt, és a levegő teli nedvességgel, amit a leszálló ködnek hívnak. Odabent viszont Janák, ha nem is teljesen, de megváltozott. Lehet, hogy az alkohol tette? Sokkal érzelmesebb volt, már-már szentimentális, ahogy beszélt, és ahogy a bádogpoharával játszott. A kézmozdulatai árulták el, a kézmozdulatai fejezték ki azt az erőt, amit a szavak nem tudtak. „Mindent előlről kell kezdeni – mondta, amikor Tocsek belépett –, egyébként semmi értelme.” Veselka, ha úgy tetszik, savanyúan nézett rá. „Jó” – mondta végül. „Meglátod, újra rendbe fognak jönni.” „Na, mért vártál, a kutyaúrstenit” – mondta Veselka haragosan, de Tocsek belépett, és mindketten elhallgattak. Tocsek ebből nem értett semmit, de Janák és Veselka úgy felkapták a fejüket, mint akik lelepleződnek, mintha egy összeesküvés pillanatában kegyetlenül rosszkor lépett volna be Tocsek. Negyedórába került, míg tisztázták, illetve elsimították a dolgot. Persze Janák és Veselka már jó sokszor a pohár fenekére néztek, és részegen egészen másképpen látszik az ártatlanság és a bűn. Tocsek ártatlan volt, s tulajdonképpen az utolsó mondatokat csípte el, az utolsó mondatokból pedig lehetetlen levonni a végső következtetéseket. Ezt, ha nagy nehezen, végül is belátta, előbb Janák majd Veselka is. Éjfélre részegek lettek, mint a huszárcapitány az esküvője napján hajnalban. Veselka visszament a faluba. De a búcsút, azt nem felejtí el Tocsek. Vagy két percig szorongatta Veselka kezét, és kétszer is átölelte, mintha örökre búcsút venne tőle. A pálinkától piros arca fokozatosan lilává vált, és a szeme olyan alázatosan csillogott, mintha Veselka az életét mentette volna meg. Persze szó sem volt ilyesmiről. Veselka, miközben ő is simogatta Janákot, a hideg szeme ugyanolyan hideg maradt, mint órákkal ezelőtt. Gyilkos, gondolta Tocsek, ez akárkit meg tudna gyilkolni. Janák pedig alkalmazkodik hozzá. De miért? Egy gondolat futott át rajta, el is hessegette. Két hónappal később, vagyis egy decemberi napon, újra átfutott rajta ez a gondolat. Ez, ha nem lett volna nevetséges, elég rémisztő volt. Janák éhgyomorrra ivott valami pálinkamérésben, mert a keresztapja meglátogatta Zólyom mellől, és a keresztapja már délben részeg volt. Úgy járták a pozsonyi utcákat és az utcai kocsmákat, mint a postások – minden kocsmát útba ejtettek, és mindenhol fölhajítottak fél deci vodkát vagy féldeci szilvapálinkát. Egyszer csak, valahol a Stefánia út környékén, a keresztapa elveszett, mint a lyukas zsebből a pénztárca.

– Hát egyedül maradtunk – mondta Janák –, gyere fel hozzám.

Nem volt ártatlan a dolog. Janák úgy megszorította Tocsek karját, hogy az felszisszent. – Gyere hozzám, érted? Mi jól megértjük egymást... Felszenteljük ezt a napot.

Az arca elcsúszott valami szentimentálisba, szinte könnyörgővé vált. Tökrészeg volt, és a tökrészek igazat mondanak, ha másnap nem is emlékeznek rá – legalábbis Janák. Mert másnap nem emlékezett semmire. Arra sem, amikor Tocsek kiszabadította magát a karja szorításából, és elsietett, amilyen gyorsan csak bírt. Még köszönni is elfelejtett neki. Vagy Janák csak nem akart emlékezni? Ezt már sosem tudja meg. Azt gondolta Tocsek, hogy minden helyreáll holnap. Azt gondolta, hogy ártatlanul csöppent bele a dologba, de ha nem vigyáz, mocskosan fogja végezni. Bűn-e a bűn, ha ártatlanul keveredik bele az ember? Ártatlan-e, ha ártatlannak hiszi magát? Tizennyolc évesen még fogalma sem volt a dolgokról. A dolgok egyszerűek voltak, mint, mondjuk, a számok: egyre jön kettő, kettőre jön három...

Grendel Lajos (1948, Léva): Kossuth-díjas író, a pozsonyi Comenius Egyetem tanára, a Kalligram Kiadó egyik alapítója. Számos magyar, szlovák és közép-európai irodalmi díj birtokosa. Pozsonyban él. Életműsorozata a Kalligram Kiadónál jelenik meg.